

פרסום מידע שלילי על אדם ברשתות החברתיות - בין ענישה להגנה

■ הקדמה ■ הפרסום הציבורי ככלי ביד
בית הדין: הוקעה חברתית בעניינים שבין
אדם לחברו; הוקעה חברתית בעניינים
שבין אדם למקום; ענישה שאינה מן
הדין ■ העברת מידע על ידי יחידים - בין
ענישה להגנה: לשון הרע לשם הגנה על
אחרים; התועלת בעדות של עד יחיד;
התנאים להעברת מידע לשם מניעת
פגיעה באחרים ■ פגיעה באחרים לעומת
פגיעה בפוגע הפוטנציאלי: איסור פגיעה
בשמו הטוב של פוגע פוטנציאלי; החריג
לאיסור - פרסום התנהגות מינית פוגענית;
פרסום מידע שלילי על אדם שניתן לנקוט
נגדו הליך פלילי ■ בין עיתונות לרשתות
חברתיות ■ סיכום

הקדמה

בעולם אידאלי, כאשר אדם חוטא, הן בחטאים שבין אדם לחברו הן בחטאים שבין אדם למקום, מערכת המשפט היא זו שתשפוט אותו, תעניש אותו, ותרחיק אותו מנפגעים פוטנציאליים.

אולם העולם הזה אינו עולם אידאלי. לכן, לעתים אדם חושב שיש אדם כלשהו שמסוכן לחברה והוא רוצה למנוע מאחרים את הסכנה. האם ניתן לפרסם את המידע אודות הפוגע הפוטנציאלי בלי להזדקק למערכת המשפט?

היום מקובל להשתמש גם בתקשורת וגם ברשתות החברתיות כדי לפרסם מזיקים שכאלו. האם העברת מידע כזו מותרת?

לשאלה הזאת ישנם היבטים הלכתיים, אבל גם היבטים מתחומים נוספים. חשוב לשקול את התועלת שבפרסום המידע לעומת הנזקים הנגרמים ממנו.

מאמר זה אינו מבקש להציג מסקנות חתוכות והנחיות חד־משמעיות, אך כן ננסה להציג קווי חשיבה וכללים מנחים שיעזרו להציב את הגבולות ההלכתיים בסוגיה זו, מתוך תקווה שהם יוכלו להגדיר את צורות השיח בה וישמשו מצע לדיון הכולל גם את ההיבטים הנוספים.

הפרסום הציבורי ככלי ביד בית הדין

הוקעה חברתית בעניינים שבין אדם לחברו

בדרך כלל, אנו מוצאים את השימוש בהוקעת אדם על פי פסיקת בית הדין ככלי להפעלת לחץ, ואולי אף ענישה, כלפי צד אחד מבין שני צדדים בדיון בבית הדין.

המשנה (בבא מציעא ד, ב) אומרת:

משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות – אינו יכול לחזור בו. נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות – יכול לחזור בו. אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו.

כלומר, כאשר הקונה שילם תמורת החפץ אבל עוד לא ביצע מעשה קניין, שני הצדדים יכולים לחזור בהם, אלא שישנה קללה על מי שאינו עומד בדיבורו. בגמרא (בבא מציעא מח ע"ב) נחלקו אביי ורבא אם רק מודיעים על כך שישנה קללה כזו, או שגם מקללים בפועל את החוזר. ההלכה היא כרבא, שמקללים בפועל.

הראשונים נחלקו כיצד נאמרת קללת "מי שפרע". לדעת הרא"ש (שם, פרק ד, סימן י) הקללה נאמרת בגוף שני, כלפי החוזר בו: "מי שפרע מאנשי דור המבול... הוא עתיד להיפרע ממך". עם זאת, לדעת הרמב"ם (משנה תורה, מכירה, פרק ז, הלכה ב) הקללה נאמרת בגוף שלישי. אף על פי כן, כיוון שהלכה כרבא, אין הכוונה שרק מצהירים הצהרה כללית שאולי תזהיר את מי ששוקל לחזור בו, אלא ככל הנראה יש כאן קללה מכוונת כלפי הצד החוזר, שרק מנוסחת ביתר עדינות, בגוף שלישי.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשתות החברתיות - בין ענישה להגנה

למעשה, ה"שולחן ערוך" (חושן משפט, סימן רד, סעיף ד) העתיק את לשון הרמב"ם, והרמ"א מביא את דברי הרא"ש. כדעת הרמב"ם פסקו גם הב"ח (חושן משפט, שם) והש"ך (שם, ס"ק ה).

כיצד מתבצעת הקללה בפועל?

הרמב"ם כתב בפירושו למשנה (בבא מציעא ד, ב):¹

ויש לו לומר קללה זו [של "מי שפרע"] בפני צבור בני אדם או שיתן לאחר לומר במקומו אותה הקללה, ובפני אותו האיש אשר הקללה כלפיו, ובאיזה מקום שירצה.

גם ה"מרדכי" (בבא מציעא, רמז שח) כותב שקללת "מי שפרע" הייתה נאמרת בציבור: שמעתי דכל מי שמקבל מי שפרע צריך לומר בפיו כן או פוסקין לו כן ברבים. ולא משמע כן בתוספתא... ובתוס' ה"ר לוי כתוב בשם ה"ר שלמה שאומרים לש"צ לעמוד על המגדל ולומר מי שפרע.

הדעה הראשונה, שאותה דוחה ה"מרדכי", היא שהחזור בו מן העסקה צריך לקבל על עצמו בעצמו את קללת "מי שפרע". לעומת זאת, בשם ה"תוספות" הוא אומר שמקללים את החוזר באופן ציבורי: אומרים לשליח הציבור לעמוד על המגדל ולומר "מי שפרע". הרמ"א (חושן משפט, סימן רד, סעיף ד) מביא את דברי ה"מרדכי" האלה.²

ברור שתוספת הפומביות נועדה לכך שהקללה תשפיע גם בממד החברתי, מלבד הקביעה הערכית בגנותו של החוזר בו.

השימוש בהכרזה פומבית כחלק מ"ארגז הכלים" של בית הדין קיים גם בתחומים אחרים, למשל, כלפי אישה המורדת על בעלה מתשמיש (כתובות סג ע"ב):

המורדת על בעלה – פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרים בשבת. רבי יהודה אומר: שבעה טרפעיקין. רבותינו חזרו ונמנו, שיהו מכריזין עליה ארבע שבתות זו אחר זו...

בפסקי הרי"ד (שם, ד"ה ת"ר המורדת) נימק את טעם ההכרזה:

1 הציטוט הוא ממהדורת הרב קאפח. במהדורת הדפוס נשמט חלק ניכר מן הדברים.
2 להרחבה בעניינה של קללת "מי שפרע", ראה הרב רון ש' קליינמן "קללת מי שפרע – דת משפט וחברה" מחקרי משפט כו 179 (התש"ע). יש לציין שלדעת כמה פוסקים, גם את מי שנחשב מחוסר אמנה יש לגנות בצורה פומבית. כך למשל כתב בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן קא: "הכא נמי, שיעמוד ש"צ על המגדל ויכריז פלוגי מחוסר אמנה ולא רוצה לקיים דיבורו כו".

פירוש, מכריזין עליה בבתי כניסיות ובבתי מדרשות אולי תבוש ותיכלם ותחזור בה, וגם שישמעו קרוביה וידברו על לבה.

גם כאן מדובר בסכסוך בין שני צדדים, ובית הדין משתמש בהכרזה להפעלת לחץ על אחד הצדדים – אולי יבוש וייכלם ויחזור בו, ואולי קרוביו יעזרו בהפעלת הלחץ עליו.

דוגמה נוספת, שגם אותה נזכיר בקצרה, היא כלפי מי שאינו רוצה לזון את בניו ובנותיו. וזה לשון ה"שולחן ערוך" (אבן העזר, סימן עא, סעיף א):

חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש... ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. ואם לא רצה, מכריזין עליו בצבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו...

מה תכליתה של ההכרזה?

מפשטות סוגיית הגמרא (כתובות מט ע"ב) משמע שמדובר בכפייה, כלומר, אמצעי לחץ. כך נראה גם מלשון ה"שולחן ערוך".³

דוגמה נוספת לכלי שתפקידו ליצור לחץ חברתי על אדם בתחומים שבין אדם לחברו, הוא הנידוי. ה"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן שלד, סעיף מג) מונה את רשימת האנשים שמנדים אותם, ובהם הוא מזכיר את המעיד על ישראל בערכאות של עובדי כוכבים והוציא ממנו ממון בעדותו שלא כדין, שמנדים אותו עד שישלם, וכן את המוכר קרקע שלו לגוי, שמנדים אותו עד שיקבל עליו לפצות את בעלי הקרקעות השכנות לקרקע שמכר, אם ייגרם להם נזק בגלל הגוי שקנה את הקרקע.

כך גם מצינו בתקנת הישיבות (שולחן ערוך, חושן משפט, סימן א, סעיף ה) לנדודת אדם שחייב כסף על פי דין לחברו, במקום שבית דין אינו דן בזמן הזה. וגם במקרה זה הנידוי הוא "עד שיפייס לבעל דינו, וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו – מתירין לו".

הרי לנו דוגמאות רבות לנידוי שתכליתו העיקרית היא אכיפת פסק בית הדין.

3 עם זאת, יש לציין שבפסקי הרי"ד (כתובות סג ע"ב, ד"ה אמ' ר') כתב: "כפו אותה על פיה ויעמוד עליה, ויאמר אילו הדברים כדי שידעו הציבור שהוא אינו מרחם עליהם וירחמו הציבור עליהם". נראה שמטרת ההכרזה לדעתו אינה להפעיל לחץ, אלא אדרבה להודיע על צרתם של הילדים לציבור. אך אפשר לפרש גם בדעת הרי"ד, שישנן שתי מטרות להכרזה: גם כדי שהציבור ידע שפלוני אינו מרחם על בניו וכך ליצור עליו לחץ, וגם כדי שהציבור יעזור ליתומים בעצמו. על כל פנים, מלשון ה"שולחן ערוך" נראה שמוקד ההכרזה הוא הלחץ החברתי שמופעל על האב לזון את בניו.

הוקעה חברתית בעניינים שבין אדם למקום

התורה כבר מציינת ביחס לחלק מהעונשים שמוזכרים בה, שבענישה יש גם מטרה של הוקעה ציבורית. כך מצינו ביחס לזקן ממרא (דברים יז, יב-יג):

והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' אֱלֹהֶיךָ או אל השפֹּט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל. וכל העם ישמעו ויִּירָאוּ ולא יִזְדוּן עוֹד.

וכך נאמר בברייתא (סנהדרין פט ע"א):

תנו רבנן: ארבעה צריכין הכרזה – המסית, ובן סורר ומורה, וזקן ממרא, ועדים זוממין.

וכן פסק הרמב"ם (משנה תורה, ממרים, פרק ג, הלכה ח).

לדעת רש"י (בפירושו למשנה, סנהדרין פט ע"א, ד"ה כל ישראל), טעם ההכרזה הוא "שלא יעשה אדם עוד כן". לעומת זאת, הרש"ר היר"ש (בפירושו לתורה, דברים יז, יג) לומד מדברי הר"ן (חידושי הר"ן, סנהדרין שם, ד"ה בעדים) כיוון אחר:

הפומביות הגדולה של גזר הדין והטלת העונש לא באה למנוע את הישנות אותו פשע, את "עשות הדבר הרע הזה" של זקן ממרא או בן סורר ומורה. שהרי יש רק הזדמנויות נדירות לעשיית הפשעים האלה... אלא דוגמות מרתיעות אלה באו לסייע להחדרת התודעה על חשיבות החינוך והציות: הציות להורים והציות לתורה המסורה ולנושאה.

לפומביות של הענישה אין ערך הרתעתי, לדידו של הרש"ר הירש, שהרי בכל מקרה מדובר באירועים נדירים. לפומביות יש ערך חינוכי אחר – תודעת חשיבות הציות להורים ולאמתת קבלת התורה שבעל פה.

ניתן להוסיף מקרה נוסף לארבעת המקרים המוזכרים בברייתא – דינה של אישה סוטה, וכמבואר ברמב"ם (משנה תורה, סוטה, פרק ג, הלכה ה):⁴

ומקבצין עליה קבוץ גדול של נשים שכל הנשים הנמצאות שם חייבות לראותה שנאמר ונוסרו כל הנשים וגו'...

4 ומקורו בגמרא (סוטה ח ע"ב).

כאן ברור למדי שמטרת הענישה כוללת אלמנט של הרתעה. הדבר מתבאר מכמה וכמה סוגיות במסכת סוטה, שמהן עולה שההרתעה לנשים אחרות היא חלק חשוב בענישה של המים המרים.

עד כאן הבאנו דוגמאות שבהן הפומביות היא חלק מעצם תהליך הענישה המוגדרת בתורה. עם זאת, מצינו עוד עברות רבות שכלי חשוב בהתמודדות עמן הוא הנידוי, ובהן (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שלד, סעיף מג): המבזה תלמיד חכם, הקורא לחברו עבד, העושה מלאכה בערב פסח אחר חצות ועוד.

הנידוי הוא גם קביעה ערכית כלפי החוטא, ולכן חלים עליו חלק מדיני אבלות (שולחן ערוך, שם, סעיף ב), אבל ברור שיש בנידוי גם מרכיב של לחץ חברתי – "שבני אדם מרחיקין אותו כדי לביישו" (שולחן ערוך, שם, סעיף יב).

ענישה שאינה מן הדין

יש דרך נוספת לענישה שאינה מן הדין, ותכליתה הרתעה בלבד. כך כותב הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכות ד-ה):

יש לבית דין להלקות מי שאינו מחוייב מלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב מיתה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, וכיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם, הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות. מעשה והלקו אדם שבעל אשתו תחת אילן, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו...

וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות, והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו.

מטרת הענישה הזאת אינה ענישת החוטאים אלא הרתעה. כך עולה מדברי הרמב"ם בהלכה ד, שמטרת הענישה היא "לגדור ולחזק הדבר", וכן מן הדוגמה של סקילת מי שרכב על סוס בשבת, שהרי הענישה אינה מרתיעה את הרוכב עצמו כי הוא כמובן כבר מת.

אם נסכם את מה שראינו עד כה, הרי שבדרכי הענישה הקלאסית של בית הדין, דהיינו בדרכי האכיפה הכתובות בתורה, השימוש בענישה פומבית מצומצם למקרים מסוימים.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשתות החברתיות - בין ענישה להגנה

מרבית חייבי המלקות והמיתות אינם מוקעים בפומבי, וגם בדיני הממונות לא מצינו בדרך כלל את הפומביות כחלק מהענישה.

עם זאת, בית הדין רשאי להשתמש גם באמצעים חברתיים כדי לאכוף את הדין, בין בהכרזה על החוטא בין בשימוש בעונש הנידוי.

התורה גם מכירה בדרך ענישה שאינה חלק מדיני העונשים הכתובים בתורה, כדי "לעשות סייג לתורה". כאן לענישה יש בהחלט אלמנט של הרתעה כלפי אחרים.

כל הדוגמאות שעסקנו בהן עד עכשיו הן דוגמאות למצב שבו בית הדין הוא הגורם שמחליט על ענישה כזו, בין כשבית הדין דן בפועל במקרה שבין שני אנשים, ובין כשמדובר בבית הדין בעל הסמכות בעיר, שיש לו חובה להיות האחראי למצבם הרוחני של התושבים.⁵

אולם כפי שנכתב בהקדמה, מערכת השיקולים של בית הדין אינה הנושא שבו אני דן במאמר זה, אלא השאלה מתי יחידים רשאים להעביר מידע על אדם שחטא.

העברת מידע על ידי יחידים - בין ענישה להגנה

לשון הרע לשם הגנה על אחרים

הגמרא (נדה סא ע"א) אומרת:

תנא: הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה. וכי גדליה הרגן? והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

על פי הגמרא, גדליה בן אחיקם נתבע על כך שלא פעל על פי עצתו של יוחנן בן קרח. דמם של האנשים שמתו עם גדליה רובץ אפוא לפתחו.

ומכאן מסיקה הגמרא:

אמר רבא: האי לישנא בישא אף על פי דלקבולי לא מבעי – מיחש ליה מבעי.

5 וכדברי הרא"ש (בבא קמא, פרק ט, סימן ה): "ודוקא גדול הדור כגון רב נחמן דחתנא דבי נשיאה הוה וממונה לדון על פי הנשיא, או טובי העיר שהמחוס רבים עליהם, אבל דייני דעלמא לא".

כלומר, כאשר אדם שומע לשון הרע, כמו גדליה בן אחיקם, אף שאינו רשאי להאמין לה, מוטל עליו לחשוש למה שנאמר ולפעול כדי להגן על עצמו או על אחרים. הדברים מתחדדים יותר בסיפור בהמשך הגמרא:

הנהו בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטמרינן מר. אמר להו: היכי נעביד? אי לא אטמרינכו – חזו יתייכו, אטמרינכו – הא אמור רבנן: האי לישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי. זילו אתון טמרו נפשייכו.

בתוספות הרא"ש (שם, ד"ה אטמרינכו) כתבו:

אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא איבעי ליה למיחש – פירש רש"י, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם. ותימה הוא לומר כן, שאם יצא קול על האדם שחטא, שבשביל זה אסור להציל נפשו.

ונראה דברי רב אחאי, שפירש בשאלות: אם הרגתם חייבתם ראשי למלך, שהתירה מלקבל רוצחים. ובענין זה דווקא יש לחוש ללישנא בישא, היכא שיכול לבוא לידי היזק לו או לאחרים אם לא יחוש לו. וכן ההוא דגדליה בן אחיקם. אבל בענין אחר אסור אפילו לחוש ללשון הרע ולהאמינו כלל וכלל.

ה"שאלות" כותב שמה שמותר "למיחש" ללשון הרע, היינו כדי להגן על עצמו או כדי להגן על אחרים. מסתבר שבהגנה על אחרים כלולה גם העברת מידע להם. ולא זו בלבד שמותר להעביר להם את המידע, אלא אף חובה לעשות כן, שהרי על כך בדיוק נתבע גדליה בן אחיקם. וכן כתב בספר "פתחי תשובה" (לר' ישראל איסרלן, על שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קנו):

הנה המגן אברהם וכן בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע, וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חבירו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע...

וכן כתב גם ה"חפץ חיים" (הלכות רכילות, כלל ט, סעיף א):

אם אחד רואה שחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחד, והוא משער שבודאי יסבב לו על ידי זה ענין רע, צריך להגיד לו כדי להצילו מן הענין הרע ההוא.

התועלת בעדות של עד יחיד

סוגיה יסודית נוספת בעניין הזה היא הסיפור המובא בגמרא (פסחים ק"ג ע"ב):

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.

כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא וזיגוד מינגד? אמר ליה: אין, דכתיב לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסהדת ביה – שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

במקרה המתואר בגמרא זיגוד בא להעיד שטוביה עובר עברות שבין אדם למקום. רב פפא הלקה את זיגוד והסביר שכיוון שאין שום דבר שניתן לעשות על סמך עדותו של זיגוד, הרי שמדובר בלשון הרע בלבד. נמצא שזיגוד חטא בלשון הרע, ואילו על טוביה אין שום מידע בעל משמעות.

בהמשך הסוגיה נאמר:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו.

ופירש הרשב"ם (שם, ד"ה מותר לשנאתו):

הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אף על פי שאינו רשאי להעיד לו מותר לשנאתו שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע.

בשו"ת מהר"ק (שורש קפח) ישנה תשובה העוסקת בהטרדה מינית. אישה אחת התלוננה על אדם שנקרא רבי אהרון שהוא מטריד אותה. המהרי"ק כותב שאין לתלונתה של האישה שום משמעות מצד הענשתו של רבי אהרון. הוא מצטט את הסוגיה בפסחים שהזכרנו, ומתייחס לדברי הרשב"ם שהוזכרו בסופה. וזה לשונו:

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאתו בלב מתוך עדות עד אחד אסור. כדמוכח שם בהדיא דגרסין שם א"ר יצחק ב"ר שמואל מותר לשנאתו... משמע בהדיא דדוקא הוא, שיודע בו בודאי שהוא רשע, מותר. אבל לכולי עלמא, דלא ידעי דודאי [שלא ידעו בוודאות], אסור למסנייה דעד אחד אינו קם לכל עון ולכל חטאת...

ואפילו לשנאתו על פיה היה אסור כדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי האשה הזאת... וכ"ש לביישו בריבים כאשר נעשה להעני הזקן רבי אהרן יצ"ו אשר ביישהו והכלימוהו ועכבוהו שלא לקרוא בתורה בצבור, ואין לך מלבין פני חברו גדול מזה.

כלומר, כאשר אין עדות כשרה, אין שום נפקא מינה מעשית של הענשת החוטא, ואסור לביישו ואפילו אסור לשונאו בלב כדין רשע.

אלא שאם כן, באיזה מצב יהיה מותר להעביר את המידע הלאה? מה היחס בין חוסר היכולת להאמין לעדות של עד אחד ובין היכולת להעביר מידע הלאה משום "למיחש מבעי"?

התשובה פשוטה. כאשר מדובר רק בענישת החוטא, וחטאו הוא רק בין אדם למקום, אין להענישו אלא על פי כללי העדות שבתורה, וכיוון שעד אחד "אינו קם לכל עון ולכל חטאת", הרי שאין לתת לעדות של עד אחד שום משקל. אולם כאשר מדובר באדם שעלול לפגוע באחרים, הרי שיש להעביר את המידע לאחרים כדי למנוע פגיעה בהם.

כך כותב גם הרב יונתן בלס:⁶

לכאורה, מדוע נתבע גדליה בן אחיקם על שלא פעל בעקבות דבריו של יוחנן בן קרח, שהיה עד אחד ואולי דבריו נבעו מנקמנות? על כורחך, משום שבמקרה שתיאר המהרי"ק לא היתה סכנה עתידית; לא היה צורך להזהיר נשים אחרות מפני רבי אהרון, כיון שהעלילה נגדו לא היתה שכפה את עצמו על נשים כנגד רצונן, אלא שהשתתף בפריצות ברצון שותפתו למעשה העבירה. מניעתו של רבי אהרון מלעלות לתורה היתה רק לצרכי עונש, אך לא כדי להציל נשים אחרות ממעשים דומים; ואילו בחוסר המעש של גדליה היתה, כפי שהוכח לבסוף, סכנה עתידית.

התנאים להעברת מידע לשם מניעת פגיעה באחרים

ההבחנה הזאת, בין הענישת החוטא, ואולי גם החזרתו בתשובה, ובין השאיפה למנוע פגיעה באחרים, משתקפת בהלכות נוספות בהלכות לשון הרע. בהלכות רכילות (כלל ט, סעיפים א-ב) כתב ה"חפץ חיים" חמישה תנאים שכאשר הם מתקיימים ניתן להעביר מידע לאחרים. הוא השמיט שני תנאים נוספים והזכיר אותם בהלכות לשון הרע (כלל י, סעיפים א-ב). התנאים המושמטים הם: ידיעה אישית של מספר הלשון הרע, ואמירת תוכחה לחוטא לפני שמעבירים את המידע.

ב"באר מים חיים" (הלכות רכילות, כלל ט, ס"ק ט) הסביר מדוע השמיט שני תנאים אלו:

והנה אחר שעזרני ה' יתברך לבאר כל החמשה פרטים, נפרש עוד... למה חיסרתי כאן הפרט... שידע את הדבר מעצמו.

6 הרב יונתן שמחה בלס "חסינותו של מרא דאתרא" תחומין כב 21 (התשס"ב), עמ' 23.

משום דיש לי ספק עצום אם כאן צריך לפרט זה, דלכאורה די בזה אפילו רק אם שמע מאחרים... אלמא דאם שמע ענין שיכול להיות היזק לאחרים אם לא יגלה את אזנם, כגון שאחד רוצה להזיק לזה... הגם דעל פי דין אסור להאמין בדבר זה מחמת איסור קבלת לשה"ר, אעפ"כ לחוש מיבעי, וצריך לגלות את אזנו כדי שישמור את עצמו...

ועתה אבאר מה שחיסרתי כאן הפרט דהוכחה, משום דנ"ל דכאן אין צריך לזה. דבשלמא שם הוא ענין שכבר עבר וסיפורו הוא רק כדי לקנא לאמת, ולהכי הוצרכנו להוכיחו מתחלה אולי נראה שיתקן הנידון בעצמו את הדבר, על כן אין לספר גנותו לעת עתה. אבל כאן דאיירינן לענין לשמור לאחד שלא תגיע לו רעה מאיש הזה שהוא גנב או שותף רע וכיוצא בזה בכל הציורים, מה יועיל הוכחה, אפילו אם יבטיחנו שלא יעשה עוד כזה אולי לא יקיים דברו.

כלומר, התוכחה נחוצה כאשר רוצים רק בטובתו של החוטא, אבל כאשר המטרה היא מניעת נזק לאחרים, אין להמתין עם העברת המידע עד לתוכחה. וכן ניתן להעביר גם מידע שהוא שמועה, אף שהמעביר אינו יודע את המידע מכלי ראשון.

ה"חפץ חיים" חוזר על ההיתר הזה גם במקום אחר ומרחיב אותו עוד יותר (הלכות לשון הרע, כלל ד, סעיף י):

אם רואה אדם באחד מדה מגונה... נכון לו לספר דבר זה לבנו או לתלמידיו ולהזהירם שלא יתחברו עמו כדי שלא ילמדו ממעשיו, כי העיקר מה שהזהירה התורה בלשון הרע, אפילו על אמת, הוא אם כונתו לבזות את חברו ולשמוח לקלונו, אבל אם כונתו לשמר את חברו שלא ילמד ממעשיו פשוט דמותר ומצוה נמי איכא. אך באופן זה וכיוצא בזה נראה דמצוה להמספר לבאר הטעם למה מספר בגנותו של חברו, כדי שלא יטעה השומע להתיר על ידו יותר מזה, וגם שלא יבוא לתמוה עליו שהוא סותר את עצמו, כי פעם יאמר לו שאסור לספר אפילו על אמת, כמו שיתבאר לקמן בכלל ט', שמצוה רבה היא להפריש בניו הקטנים מזה העוון, ועתה הוא מספר בעצמו...

כלומר, מותר לאדם לספר את גנותו של חברו אם מטרת המספר שילמדו להיזהר ממנו וממעשיו הרעים. ב"באר מים חיים" (שם, ס"ק מג) כתב:

ובכאן אין צריך הפרטים דלקמן בכלל י' כי הפרט הא' שנזכר שם דהיינו דוקא אם ראה בעצמו ולא אם שמע מאחרים, בכאן אפילו אם שמע מאחרים הלא יש לקבל דבר זה לענין לחוש לעצמו ולאחרים...

ומכל מקום יש חילוק בזה, דאם ראה בעצמו מותר לו לספר בהחלטה, אבל אם לא ראה בעצמו רק שמע מאחרים, יש לו לומר להם בלשון זה: שמעתי אומרים עליו כך וכך על כן יש מאוד לחוש ולשמור ממנו.

ולענין הפרט שלא יגדל הענין יותר ממה שהיא, אם יספר להם כאשר הוא לא יתרחקו מאתו ויכול לבוא מזה ריעותא, אפשר דמותר לגדל. וכן כל שאר הפרטים דלקמן אינו מצוי כאן, רק העיקר שבכולם שיכוין לכבוד השם דהיינו אם הוא רואה שיהיה מזה תועלת ולא מצד שנאה.

כלומר, גם כאן אפשר לספר אפילו אם המידע אינו מכלי ראשון, ובלבד שהמספר ידגיש שהמידע אינו מכלי ראשון. באופן מפתיע ה"חפץ חיים" מוסיף שמותר למספר גם להגדיל את העוולה יותר ממה שהיא באמת, אם היא לא תתקבל על לב השומעים בלא להגדילה.

נמצא אם כן, שכאשר באים לספר מידע שמטרתו למנוע פגיעה באחרים, מותר לספר אותו אפילו אם המידע אינו מכלי ראשון, ואפילו אם לא הוכיחו תחילה את הפוגע הפוטנציאלי. כמובן, עדיין נדרשים התנאים האחרים, וכאן נדגיש בעיקר את הצורך שכוונת המספר תהיה אכן לתועלת, כלומר למניעת פגיעה ולא להענשה, וכמובן לא לנקמנות וכיוצא בזה.

פגיעה באחרים לעומת פגיעה בפוגע הפוטנציאלי

איסור פגיעה בשמו הטוב של פוגע פוטנציאלי

אחד התנאים שדורש ה"חפץ חיים" בהלכות רכילות (כלל ט, סעיף ה) הוא, שלפני שמספרים לשון הרע על מנת למנוע פגיעה באחר, יש לוודא שהפגיעה שתיגרם למי שסיפרו עליו את הלשון הרע לא תהיה גדולה יותר מן הפגיעה שהייתה נגרמת לו אילו הייתה מובאת עדות גמורה על מעשיו אלו בבית דין:

כל עצם ההיתר שכתבנו בסעיף א' הינו דוקא אם האיש שהוא מספר לו... יעשה מעשה, דהיינו, לחזור מהשכנגדו, או שאר עניני היזק, על פי דיבורו, אף שלא יעשה מעשה גרוע יותר מערך הדין שהיה יוצא בבית דין על פי דיבורו אילו היו שני עדים מעידים כדבריו, אף על פי כן אסור, כיון שבדיבורו הוא גורם היזק לנדרון, מה שלא היה יוצא על ידי דבריו, אפילו אם היה מעיד עליו בבית דין, כי אילו היה אומר עליו ענין זה גופא בבית דין, לא היתה יכולת ביד בית דין לחייב אותו ממון על ידי דיבורו כי הוא עד אחד, ועתה הוא גורם לנדרון היזק ממש על ידי דיבורו.

המשמעות של התנאי הזה היא, שהמספר מחויב לטובתו של הפוגע הפוטנציאלי לא פחות ממה שהוא מחויב לטובתם של הנפגעים הפוטנציאליים, ואין הוא רשאי לעשות פעולה שתגרום היזק לפוגע.

התנאי הזה מגביל מאוד את היכולת לפרסם מידע על אחרים, אפילו כדי למנוע נזק. פעמים רבות יגרום פרסום המידע פגיעה באדם שמפרסמים עליו את המידע – ייתכן שיפטר אותו מעבודתו או שיכוזה ברבים וכדומה. ההיתר של ה"חפץ חיים" נעשה אפוא היתר מינורי מאוד – ניתן להזהיר אדם רק באופן אישי, ואך ורק כשמטרת ההזהרה היא למנוע כניסה לשותפות או שידוך וכדומה.

החריג לאיסור - פרסום התנהגות מינית פוגענית

עם זאת, דומני שניתן לציין חריג אחד. לעיל הבאנו את דברי הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכה ה) בעניין "מלקים על לא טובה השמועה":

וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות.

ב"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן שלד, סעיף מג) מופיעה רשימת אנשים שיש לנדותם. הרמ"א (שם) מוסיף על פי תשובת המהרי"ק (סימן א):

ואין צריכין לענין נידוי עדות וראיה ברורה, אלא אומד הדעת באמתות הדברים, שהתובע טוען ברי ואז אפילו אשה אפילו קטן נאמן, אם הדעת נותן שאמת הדבר.

ברור שזהו המצב גם כש"מלקים על לא טובה השמועה": בית הדין מעניש על סמך שמועה ולא על סמך עדות ברורה, ולכן אם ברור לבית הדין שישנה "שמועה"⁷, הוא יכול להלקות על פיה.

כך מצינו גם בשו"ת הריב"ש (סימן רסה). הריב"ש דן גם הוא באדם שאישה טענה שהוא הטריד אותה. תחילה הריב"ש קובע שכיוון שאין עדים על דבריה של האישה, אין אפשרות לענוש את המטריד, אבל לאחר מכן הוא כותב:

אבל כדי להפרישם מאסור ראוי לצוות עליו בכח נדוי לבל ידבר עמה מוטב ועד רע, וכן שלא ידורו בשכונה אחת. וכן אם מוחזק בעיניכם בחשוד על העריות, אף

7 כגון אם יוצא "קלא דלא פסיק", וכמבואר ברמב"ם (משנה תורה, סוטה, פרק ב, הלכות יג-יד) ובשולחן ערוך (אבן העזר, סימן יא, סעיף א).

אם אין עדים בדבר ראוי לגעור בו בנזיפה, ולאיים עליו שאם לא יתנהג כשורה שתבדילוהו מכם לרעה ושתדחוהו בשתי ידיים. כמ"ש חכמינו ז"ל (קדושין פא ע"א) מלקין על לא טובה השמועה, שנאמר אל בני לא טובה השמועה וגו'.

הריב"ש כותב שאף שאין עדים ניתן להטיל צו הרחקה על האיש. וכן אם הוא מוחזק בעיני בית הדין כחשוד על העריות אך אין עדים על כך, מותר לאיים עליו שינהגו בו כדין "מלקים על לא טובה השמועה", כלומר, להבדילו ולדחותו בשתי ידיים, כלשון הריב"ש.

נמצא שיש ביד בית הדין רשות לענוש בדרך של נידוי אדם שיש שמועות משמעותיות שהוא נוהג שלא כדין בענייני עריות, אף שאין על כך עדויות ברורות. וממילא מסתבר שאדם ששמע שמועות כאלו יכול להזהיר אחרים, אף אם אזהרות אלו יובילו לפגיעה בפרנסתו של אותו אדם וכדומה, שהרי אם השמועות האלה היו מגיעות לבית הדין, אף מפי קטן או אישה, בית הדין היה יכול לנדות אותו.

חשוב להדגיש שההיתר הזה נאמר על מי שנחשד על העריות; זו לשון הריב"ש, וזו גם לשון הרמב"ם.⁸ אמנם מדברי הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכה ד) נראה שהדין של "לא טובה השמועה" הוא למעשה חלק מהסמכות הכללית של בית הדין לענוש שלא מן הדין, אבל בסופו של דבר לא מצינו הנחיות מפורטות רבות הכלולות ביכולתו של בית הדין לענוש שלא מן הדין.

פרסום מידע שלילי על אדם שניתן לנקוט נגדו הליך פלילי

יש מקום לומר שהמשפט הפלילי במדינה הוא ביטוי לסמכות של טובי הקהל לענוש שלא מן הדין. כך כותב הרב גורן:⁹

ביחס למשפטים פליליים אין קושי רב, למרות שאין בכוחנו לכוף אדם יחיד לקבל עליו שופטים או עדים פסולים בעבירות פליליות, שיש עליהן עונשי גוף, הרי מפורש... שטובי העיר בעירן כבית־דין הגדול הם נחשבים, ומכין ועונשין כל דיני עונש, אפילו אין בדבר ראייה גמורה... בתוקף סמכות זאת לציבור אפשר לחוקק חוקים ולקבוע עונשים על עבירות פליליות עם עונשי מאסר וכדומה, כפי ראות עיני הדיינים או המחוקקים למען הסדר הציבורי.¹⁰

8 מקום נוסף שבו נזכר מושג הדומה למושג של "לא טובה השמועה" הוא "חכם ששמועתו רעה" – כגון שמתעסק בספרי אפיקורוסין ושותה במיני זמר, או שחביריו מתביישים ממנו ושם שמים מתחלל על ידו" (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שלד, סעיף מב).

9 דבריו מובאים אצל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג תחוקה לישראל על-פי התורה, כרך א – סדרי שלטון ומשפט במדינה היהודית (התשמ"ט), עמ' 147.

10 וראה גם אליאב שוחטמן "מעמדם ההלכתי של בתי המשפט בישראל" תחומין יג 337 (התשס"ד).

ואם כן, במצב שבו אדם יודע שהמידע שבידו עשוי להביא להרשעה בפלילים במערכת המשפט בישראל, הוא יהיה רשאי לפרסם את המידע אם המידע יביא לתוצאות הדומות לאלו שייגרמו עקב ההרשעה הפלילית.

אלא שלמעשה – הנחיה זו קשה ליישום, שכן הפער בין הגשת תביעה פלילית ובין הרשעה הוא פער גדול.¹¹ דומני שההנחה שאדם רשאי לפרסם מידע שלילי על אדם אחר מתוך מחשבה שאם אותו מידע היה ידוע לבית המשפט הוא היה מרשיע את החשוד בעברה, היא הנחה שאינה מבוססת דיה בשביל ליישם אותה בהלכות לשון הרע. רק ביחס לפגיעה מינית, שכלפיה חז"ל נותנים מרחב תמרון גדול ביד בית הדין לנדות את מי שנחשד על העריות, ניתן לומר בקלות יחסית שהואיל ובית הדין רשאי לנדות במקרה כזה, גם היחיד יכול להעביר מידע.

נמצינו למדים שבדרך כלל יהיה קשה מאוד לפרסם מידע על אדם, אפילו כשהמטרה היא להגן על אחרים, אם פרסום המידע יגרום נזק לפוגע. אבל כאשר מדובר בפגיעות בתחום המיני, ויש מידע שאילו היה ביד הרשויות היה מוביל להרשעה, ניתן לפרסם את המידע גם אם בעקבות פרסום זה ייפגע הפוגע עצמו.

בין עיתונות לרשתות חברתיות

הדיון עד עתה עסק במי שיודע את הדברים מכלי ראשון, ולכל הפחות מצוי בפרטיה של הפרשה שאותה הוא מבקש לחשוף. אדם כזה יכול להעריך את מידת האמינות של המידע שברשותו, ואולי גם את היכולת לבחון אם המידע עלול להביא לפתיחת תיק פלילי. גם במקרה כזה ראוי לשבת "שבעה נקיים" לפני שמעבירים מידע, ולהתייעץ עם כמה אנשים כך שיחשבו יחד על השלכות רבות ככל האפשר שאולי ייוצרו מהעברת המידע, ולאחר שנבחנו חלופות אחרות.

אין זה מצבו של צרכן התקשורת, שאינו יודע דבר מלבד הכתבה שאותה הוא קורא או תכנית הרדיו שאותה הוא שומע, ויש לשאול אם הוא רשאי לעזור לפרסם את הכתבה על ידי שיתופה ברשתות החברתיות וכדומה.

קורא הכתבה צריך לשקול בדעתו את האפשרות שהכתבה שהוא קורא נכתבה מתוך מגמה להעליל על אדם אחר, או שהיא נכתבה מבלי להתבסס על מידע אמין כל צורכו, ושאוילי היא נכתבה על ידי מי שנוגע בדבר ולא רק צופה מן הצד. כמו כן, לא ברור אם

11 להרחבה על נושא זה, ראה את מחקרה של מחלקת המחקר של הרשות השופטת "שיעורי הרשעה וזיכוי בהליכים פליליים" (התשע"ב, tinyurl.com/jr4dg7y).

הפצת המידע היא הדרך היחידה להגן על נפגעים פוטנציאליים, שכן לעתים ישנה דרך אחרת.

קשה מאוד לקבוע גדרים ברורים בעניין זה. כפי שראינו, ה"חפץ חיים" מתיר להעביר מידע, גם אם הוא רק שמועה, כאשר הדבר נחוץ למניעת פגיעה. עם זאת, כשיש חשש סביר שהמידע אינו אמין, נראה פשוט שאין להעביר את המידע הלאה.

כאמור, אין מטרת המאמר לקבוע מסקנות חדות, ועל כן מלבד הצגת השיקולים הנזכרים לא באתי להציג עמדה חתוכה.

דומני שכאשר המידע מגיע מן התקשורת הממוסדת, יש מקום רב יותר להניח שהוא אמין. אף שגם תקשורת זו ככל הנראה אינה חפה מעלילות וכדומה, סוף סוף מדובר בגופים שיכולים להיתבע בתביעות דיבה, והאתיקה העיתונאית מחייבת לערוך בירור משמעותי לפני שמפרסמים עובדות על אחר. לעומת זאת, אין זה כך כאשר מדובר בפוסט של אדם פרטי ברשתות החברתיות, שאין לדעת כמה הוא אמין.

כמו כן, מסתבר להניח שאם המידע מגיע מקבוצת אנשים שאין להם אינטרס גלוי וידוע בהפצתו, המידע הזה אמין יותר ממידע שמועבר על ידי אדם אחד וקשה לעמוד על האינטרסים שלו.

שיתוף כל בדל מידע המסתובב במרשתת, אפילו אם הוא נעשה מתוך כוונה טובה לעזור למנוע פגיעה, יכול בהחלט להיות אסור משום לשון הרע, ולעתים יכול לגעת גם בדיני נפשות. כמו כן, כשמשתפים בדרך זו יש להדגיש שהשיתוף אינו נעשה על בסיס ידע מכלי ראשון, אלא שהוא שמועה בלבד ושמטרתו אך ורק להגן על נפגעים פוטנציאליים (כפי שהובא לעיל מדברי ה"באר מים חיים", כלל ד, ס"ק מג).

סיכום

במאמר ניסיתי להציע עקרונות ביחס לשאלה מתי מותר, ואולי אף חובה, לשתף מידע שלילי על אנשים אחרים.

א. לאדם הבודד אין סמכות להעניש אדם אחר. סמכות זו שמורה לבית הדין. בית דין לעניין זה הוא בית הדין המוסכם במקום כלשהו, ולא בית דין שמינה את עצמו. על כן, למעשה אין להעביר מידע למטרות ענישה.

ב. לכל אדם ישנה חובה להציל אנשים מנזקים, ועל כן ישנה חובה להעביר מידע כאשר הוא נועד למנוע פגיעה באחרים.

- ג. העברת מידע, ובוודאי בדרך ציבורית, צריכה להיות המוצא האחרון.
- ד. כשמעבירים מידע כזה, יש לשקול גם את הנזק שעלול להיגרם למי שהמידע קשור אליו. על כן, אין להעביר מידע אם הנזק שייגרם למי שמספרים עליו את המידע השלילי, יגרום לו נזק רב יותר מן הנזק שהיה נגרם לו אילו הייתה מתקבלת עדות כשרה על המעשה הזה בבית דין.
- מ. הראוי אפוא לשבת "שבעה נקיים" לפני שמעבירים מידע, ולהתייעץ עם כמה אנשים כך שיחשבו יחד על השלכות רבות ככל האפשר שעלולות להיווצר מהעברת המידע, ולאחר שנבחנו חלופות אחרות. בסופו של דבר, לעתים מדובר בדיני נפשות ממש.
- ה. כאשר מדובר באדם שעובר על עברות בתחום העריות, יש לו גדר של "מלקים על לא טובה השמועה", ומותר להלקותו ולנדותו.
- ו. לאור האמור בסעיף הקודם, נמצא שמותר להעביר מידע על אדם כזה כאשר המטרה היא למנוע פגיעה באחרים, אף אם בעקבות העברת המידע יצטרך אותו אדם לאבד את מעמדו וכדומה, משום שהשלכות אלו אינן חמורות מנידוי.
- ז. לא רק מי שיודע מכלי ראשון רשאי להעביר מידע אלא גם אחרים, אבל כשמעבירים מידע בצורה זו, יש להדגיש שהמידע אינו ודאי ושהוא נאמר לאזהרה בלבד. גם כאן יש לשקול בפלס אם המידע שאנו מעבירים אכן נראה אמין, ואם העברת המידע תורמת להגנה על נפגעים פוטנציאליים.